

UOT 336.45

Fuad Maarif oğlu İBRAHİMOV
i.f.d., “Sosial-iqtisadi və Ekoloji Tədqiqatlar Mərkəzi”
İctimai Birliyinin iqtisadi məsələlər üzrə
eksperti e-mail: fuadibrahim@mail.ru

AQRAR - SƏNAYE SAHƏLƏRİNDƏ İNVESTİSIYA - İNNOVASIYA SİYASƏTİNİN PRİORİTETLƏRİ

Xülasə

İnnovasiyalı fəaliyyət adekvat investisiya siyasətinin həyata keçirilməsini tələb edir. Qeyri-neft, o cümlədən aqrar-sənaye sahələrində investisiya-innovasiya siyasətinin prioritetlərinin birgəliyinə təmin edilməsi məsələsi gündəlikdə durur.

Tədqiqatın məqsədi – aqrar - sənaye sahələrində investisiya - innovasiya siyasətinin prioritetlərinin birgəliyinin və fəaliyyətin şaxələndirilməsindən əldə edilən effektin reallaşdırılması istiqamətlərinin əsaslandırılmasıdır.

Tədqiqatın metodologiyası – tədqiqat prosesində müqayisəli təhlil, elmi abstraksiya, sintez və məntiqi ümumiləşdirmə üsullarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - əldə olunmuş nəticələr aqrar-sənaye sahələrində innovasiya-investisiya siyasətinin reallaşdırılması və fəaliyyətin şaxələndirilməsinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi prosesində istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın nəticələri – investisiya - innovasiya siyasətinin aqrar - sənaye sahələrində prioritetlərin vahid müstəvidə əsaslandırılması və reallaşdırılması, habelə fəaliyyətlərin şaxələndirilməsinin səmərəli istiqamətləri müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – investisiya-innovasiya siyasəti və onların birgəliyi anlayışı dəqiqləşdirilmiş, aqrar-sənaye sahələrində innovasiyalı fəaliyyətin investisiyalaşdırılmasının prioritetləri əsaslandırılmış, həmin fəaliyyətlərin əlaqəli və əlaqəsiz şaxələndirilməsinin səmərəliliyi aşkar edilmişdir.

Açar sözlər: *investisiya-innovasiya siyasəti, prioritet, aqrar-sənaye sahələri, strategiya, şaxələndirilmə, birgəlik, səmərəlilik.*

Giriş

İnnovasiyaların yaranması, yayılması və tətbiqi iqtisadi fəaliyyətin bütün istiqamətlərində rəqabət qabiliyyətinin və məcmu səmərəliliyin yüksəldilməsi üçün mühit yaradan amil hesab edilir. Aqrar-sənaye sahələrində innovasiyalı inkişafın investisiyalaşdırılması məsələlərinə son dövrlər diqqət xüsusilə artmışdır. Bununla belə, məhz aqrar - sənaye sahələrində investisiya - innovasiya siyasətinin prioritetlərinin birgəliyi və onun reallaşdırılmasının iqtisadi mühiti kifayət qədər tədqiq edilməmişdir. Haqqında danışılan sahələrdə iqtisadi fəaliyyətin səmərəliliyi baxımından şaxələndirmədən gözlənilən effekt barədə də anoloji fikirlər söyləmək olar. Bu və digər səbəblərdən aqrar sənaye sahələrində investisiya - innovasiya siyasətinin prioritetlərinin birgəliyinin və fəaliyyətin şaxələndirilməsindən əldə edilən effektin reallaşdırılması gündəlikdə durur.

İnvestisiya - innovasiya siyasətinin prioritetləri və onların birgəliyi

Milli iqtisadiyyatın aparıcı sahələri kimi aqrar-sənaye sahələrinin dinamik və dayanıqlı inkişafı, hazırda innovasiya amili ilə bilavasitə bağlıdır. Həmin sahələrdə innovasiyalı inkişafın səmərəliliyi, nəticə etibarilə aşağıdakı istiqamətlərdə özünü göstərməlidir [1]:

- ərzaq və qida təhlükəsizliyinin təminatı səviyyəsinin və alternativ (və bərpa olunan) enerji mənbələrindən istifadə səviyyəsinin yüksəldilməsi;

- global iqlim dəyişikliklərinə qarşı mübarizənin gücləndirilməsi və təsərrüfatçılığın həmin dəyişikliklərə uyğunlaşdırılması;

- resurslardan istifadə səmərəliliyinin yüksəldilməsi və biomüxtəlifliyin bərpası istiqamətində

nəticələrin əldə olunması.

İnnovasiya siyasətinin reallaşdırılmasında mühüm mərhələ olan layihələrin hazırlanması və icrası zamanı, haqqında danışılan siyasətin prioritetləri diqqət mərkəzində olmalıdır. Həmin layihələrə yönəldilən investisiyaların maliyyələşdirilməsi kompleks xarakterli və məntiqi ardıcılığı gözləməklə həyata keçirilən idarəetmə prosedurlarının reallaşdırılmasını nəzərdə tutur. İnnovasiya layihələrinə vəsait qoyuluşlarının maliyyələşdirilməsinə, ümumilikdə investisiya - innovasiya siyasəti prioritetlərinin reallaşdırılması prosesində qərar qəbulu zamanı potensial mənbələrin əsas xarakteristikalarının müəyyən edilməsi, onlarıdan istifadə səmərəliliyinin təmin edilməsi məsələləri ön plana çıxır. Bu baxımdan, aşağıdakı mənbədə təqdim olunan mövqe ilə razılaşmaq mümkündür: aqrar-sənaye sahələrində innovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi barədə qərar qəbulu zamanı, ilk növbədə innovasiyalı inkişafa vəsait qoyuluşlarından səmərəli istifadə, risk menecmentinin, resurs və hüquqi təminat səviyyəsinin kəskinləşən rəqabət tələblərinə cavab verməsi məsələləri gündəlikdə olur [2, s.138-143].

İnnovasiya siyasətinin həyata keçirilməsində, bu məqsədlə ayrılan vəsaitlərin mənbələrinin təmsilçilərinin ümumi iqtisadi – institusional sistemdə yeri və rolu kifayət qədər mühüm əhəmiyyətli məqamdır. Onların innovasiyaların investisiyalaşdırılmasında nə dərəcədə maraqlı olması qeyd edilən sistemdə tutduqları yerdən və statusdan asılı olur. Məhz sonuncular vəsait qoyuluşunu həyata keçirən subyektlərin innovasiyalı inkişafı stimullaşdırmaq üçün dövlətin həyata keçirdiyi tədbirlərdən yararlanmaq imkanlarını müəyyən edir.

Digər sahələrdə olduğu kimi, aqrar-sənaye sahələrində də iqtisadi subyektlərin investisiya fəaliyyəti dövlətin və müəssisənin investisiya siyasətinin prioritetləri nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir. Eyni zamanda, nəzərə alınmalıdır ki, dövlətin investisiya siyasəti, onun reallaşdırılması alətləri aqrar-sənaye sahələrində fəaliyyət göstərən müəssisələrin investisiya fəaliyyəti üçün iqtisadi-institusional mühitin formalaşmasında mühüm rola malikdir. Aşağıdakı mənbədə göstəriləndiyi kimi “kapital qoyuluşunda, gömrük və vergi siyasətində güzəştlər, ucuz kreditlər və digər həvəsləndirici tədbirlər, maddi-texniki baza, valyuta məzənnəsinin sərbəst şəkildə dəyişməsi investisiyanın hərəkətinə təsir göstərən amillərdəndir” [3, s. 355].

Aqrar-sənaye sahələrində investisiya siyasətinin prioritetlərinə münasibətdə aşağıdakı istiqamətlər xüsusi qeyd edilməlidir. İlk növbədə onu qeyd edək ki, bu sahələrin inkişafının prioritetliyi, qeyri-neft sektorunun üstün inkişafının rəsmi surətdə bəyan edilməsi ilə təsbit edilmişdir. Bəyan edilmiş üstün inkişaf kontekstində bərpa olunan resurslardan və alternativ sayılan enerji mənbələrindən istifadəsinin, bu məqsədlə rəqəmsal mühitin formalaşdırdığı üstünlüklərin reallaşdırılması sayəsində qeyri-xammal əsaslı ixracıyönlü istehsalın qeyri-xammal istiqamətinin prioritetliyi nəzərdə tutulur.

Aqrar – sənaye sahələrində investisiya - innovasiya siyasətinin digər prioritetləri qismində, həmçinin aşağıdakılar qeyd olunmalıdır:

- iqtisadi fəaliyyət və marketing tədqiqatlarının şaxələndirilməsi;
- texnoloji inkişafın və innovasiya infrastrukturunun formalaşdırılmasının sürətləndirilməsi və elmtutumluluq səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədi ilə daxili özəl kapitalın və xarici investorların təşviq edilməsi;
- insan kapitalının inkişafının stimullaşdırılması;
- innovasiyalı modernləşdirilmənin müxtəlif variantlarının müqayisəli qiymətləndirilməsi bazasında əlverişli olanın reallaşdırılması və s.

İnnovasiyalı inkişaf və innovasiyalı modernləşdirmə variantları üçün innovativ amillərin rolunun həlledici dərəcədə artması səciyyəvidir. Aşağıdakı mənbələrdə göstəriləndiyi kimi “Aqrar-ərzaq sektorunda innovasiyalı inkişaf variantlarında sektorun bütün subyektləri innovasiyalı fəaliyyətə məşğul olur, həmin fəaliyyət seleksiya-genetik, istehsal-texnoloji, təşkilati-idarəetmə və iqtisadi-ekoloji innovasiyalarını sistemli surətdə əhatə etməlidir” [4].

Aqrar-sənaye sahələrində investisiya siyasəti innovasiyalı inkişaf strategiyasına əsaslanmaqla bir sıra strateji hədəflərə doğru hərəkət üçün əlverişli şərait yaradır. Başqa sözlə, “innovasiya

strategiyası - çoxsaylı innovasiyaların meydana çıxması ilə iqtisadiyyatın ümumi innovativ səviyyəsinin yüksəlməsi, innovativ özünütəşkil prosesinin başlanması, bu və ya digər sahənin investor üçün cəlbedici olması, innovativ investisiyaların gəlirliliyinin artması, biznesin inkişafı ilə xarakterizə olunur. Belə ki, investisiya fəallığı, iqtisadiyyatın mütərəqqiliyi və səmərəliliyi artır, nəhayət, əhəlinin həyat keyfiyyəti yaxşılaşır. Nəticədə həm özəl biznes, həm də bütövlükdə cəmiyyət faydalanır” [5, s. 248].

Dövlətin innovasiyalı inkişaf üzrə investisiya siyasətinin həyata keçirilməsi, aqrar-sənaye sahələrinin inkişaf prioritetləri nəzərə alınmaqla həyata keçirilir. Aqrar-sənaye sahələrində innovasiya fəaliyyətinin dövlət tərəfindən dəstəklənməsi istiqamətlərinə, ilk növbədə investisiya və innovasiya infrastrukturunun inkişafı, innovasiyaların mənimsənilməsində (yaradılması və istifadəsində) dövlət büdcəsi vəsaitlərinin cəlb olunması üçün optimal yanaşmaların tətbiqi, texnoloji və digər innovasiyaların transferinin təşviqi aid edilməlidir [6].

Innovasiyalı inkişaf strategiyasına üstünlük verilməsi sahə ilə yanaşı digər idarəetmə səviyyələrində və əlbəttə, ilk növbədə müəssisə səviyyəsində investisiya siyasətinin prioritetlərində və onların həyata keçirilməsi mərhələlərində öz əksini tapır.

Müəssisənin investisiya siyasətinin formalaşdırılması mürəkkəb və bu səbəbdən çoxmərhələli prosesdir. Bu baxımdan, ilk növbədə müəssisənin iqtisadi və maliyyə baxımından inkişafı strategiyasının istiqamətləri müəyyən edilməli, o cümlədən maliyyə dayanıqlığı baxımından mühit yaranan amillər aşkar edilməlidir [7, s. 87-92]. Müəssisədə investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi və qiymətləndirilməsi meyarlarının, habelə ilkin yanaşmada prioritetlərin seçimi əsaslandırılmalıdır. Bu məqsədlə:

- həmin prioritetlərin reallaşdırılmasının səmərəliliyini təmin edəcək mexanizmlərin seçimi əsaslandırılmalı, bu zaman bazarın müvafiq segmenti daxil olmaqla xarici mühitin təsirləri nəzərə alınmaqla investisiya strategiyasında təshihlərin ehtimal olunan ssenarilərinə münasibət konkretləşdirilməli;

- investisiyaların səmərəliliyini şərtləndirən amillər səciyyələndirilməli, investisiyaların likvidliyi və risklərin idarə edilməsi sistemi formalaşdırılmalı;

- investisiya resurslarının zəruri həcmi müəyyən edilməlidir. Həmin göstəricidən çıxış edərək investisiya portfeli, investisiya proqramlarının icrası prosesləri idarə edilməlidir.

Aşağıdakı mənbədə müəssisənin investisiya siyasətinin mərhələlərinin təsnifatı və ardıcılığı baxımından təqdim olunan yanaşma da, zənnimizcə diqqətə layiqdir. “Müəssisənin investisiya siyasətinin mərhələlərinə aşağıdakılar daxildir: investisiya siyasətinin məqsəd və vəzifələrinin təyini (məqsədlər ölçülə bilən, əldə edilə bilən, konkret və uyuşan olmalıdır); investisiya siyasətinin seçiminə təsir edən bazar şəraitinin və kənar mühit amillərinin tədqiqi və qeydiyyatı; investisiya qoyuluşunun əsas istiqamətləri üzrə müəssisənin investisiya siyasətinin formalaşdırılması; müəssisənin investisiya proqramının tərtib edilməsi; müəssisənin investisiya proqramının icrasına nəzarətin həyata keçirilməsi” [8, s. 233].

Müəssisə səviyyəsində investisiya siyasətinin əsas məqsədi innovasiyalı və dayanıqlı inkişafın təmin edilməsidir. Strateji idarəetmənin tələblərinə uyğun olaraq qeyd olunan məqsədin və onun şərtləndirmiş olduğu vəzifələrin reallaşdırılması prosesinin kəmiyyət meyarları üzrə qiymətləndirilməsi zəruridir. Bu məqsədlə adekvat göstəricilər sisteminin seçilməsi, onların müvafiq verilənlər bazası ilə dinamik qarşılıqlı əlaqəsinin təmin edilməsi bazarın müvafiq segmentində vəziyyətdən çıxış etməklə, investisiya proqramının tərtibində mühüm rol oynayır.

Elmi tədqiqatlar [9] və təcrübə göstərir ki, müəssisənin investisiya siyasətinin uğuru onun innovasiya, vergi, amortizasiya, kadr siyasəti ilə hərtərəfli razılaşdırılması sayəsində əldə edilə bilər. Müəssisələrin innovasiyalı inkişafına yönəlik investisiya siyasətinin həyata keçirilməsində zəruri vasitə və alətlərin seçiminin əsaslandırılmasına həsr olunmuş tədqiqatlar qismində, zənnimizcə, aşağıdakı mənbə diqqəti xüsusilə cəlb edir (cədvəl).

Cədvəl

İnvestisiya fəaliyyətinin idarə edilməsində müəssisənin funksional istiqamətləri üzrə tövsiyə olunan vasitə və alətlər

Müəssisənin investisiya siyasətinin funksional istiqamətləri	Vəzifələrin məzmunu
Elmi-texniki siyasət	ETTKİ üçün nəzərdə tutulmayan (gözlənilməz) xərclərin müəyyən edilməsi prosedurunun əsaslandırılması, işin vaxtı və dəyərinə nəzarət metodunun seçilməsi
Amortizasiya siyasəti	Amortizasiya metodlarının seçimi, amortizasiya olunan əmlakın faydalı istifadə müddətinin müəyyən edilməsi, onun dəyərinin yenidən qiymətləndirilməsi üsulları
Uçot siyasəti	Beynəlxalq mühasibat standartlarının tətbiqi; auditlərin təşkili; xammal və materialların istehsalata silinməsi üsullarının seçilməsi, bitməmiş istehsalın qiymətləndirilməsi, təmir və sığorta fondlarının formalaşdırılması variantları və s.
Vergi siyasəti	Vergi güzəştlərinin istifadəsi, büdcənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi və investisiya alətlərinin vergi sistemi elementləri ilə mühafizəsi
Kadr siyasəti	İnvestisiya layihələri təşəbbüsündə, onların hazırlanması və həyata keçirilməsində hüquqların, vəzifələrin, şərtlərin, təşviq və cəzaların müəyyən edilməsi
Maliyyə siyasəti	Mülkiyyətçilər (iştirakçılar, təsisçilər), investorlar və kreditorlar üçün maliyyə-təsərrüfat vəziyyətinin şəffaflığının təmin edilməsi; kapitalın strukturunun optimallaşdırılması; maliyyə resurslarının cəlb edilməsində bazar mexanizmlərindən istifadə; fəaliyyətin davam etdirilməsi üçün vəsaitin istənilən vaxt kifayət qədər olmasının təmin edilməsi

Müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur. İlk mənba: [10, s.33-34]

Hazırda aqrar-sənaye sahələrində istehsalın rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinin, burada texnoloji, iqtisadi, idarəetmə və digər xarakterli innovasiyalara və onların investisiyalaşdırılmasına münasibətdən birbaşa asılılığı müşahidə edilir. Haqqında danışılan sahələrdə innovasiyalı inkişafa marağın təşviqi və onun reallaşdırılması bir çox tədqiqatçıların fikrincə, demək olar ki, alternativsiz görünür. Məsələn ondadır ki, məhz innovasiya və investisiya siyasətinin prioritetlərinə vahid rəqərdə münasibət sayəsində adekvat amortizasiya siyasətini reallaşdırmaqla iqtisadi artımın yeni istehsal gücləri hesabına əldə edilməsi, resursqoruyucu texnologiyaların geniş tətbiqi mümkündür. Bu və digər səbəblər innovasiya və investisiya siyasətinin prioritetlərinə vahid rəqərdə yanaşmanı, onların birgəliyinin təmin edilməsini obyektiv zərurətə çevirir [11].

Araşdırmalar göstərir ki, aqrar - sənaye sahələrində innovasiya və investisiya siyasətinin əsaslandırılması prosesində prioritet istiqamətlərin birgəliyi dedikdə, əlbəttə onların heç də həmişə üst-üstə düşməsi nəzərdə tutulmur. İntensiv inkişafın alternativsiz olduğu ən dinamik inkişaf şəraitində belə yalnız yeniliklərə investisiya qoyulması tələbinin real olmadığı qeyd olunan ətraflı tədqiqatların nəticələri ilə razılaşmaq lazım gəlir [12]. Eyni zamanda, unutmamaq olar ki, aqrar-sənaye fəaliyyətinin miqyasının genişləndirilməsini nəzərdə tutan hər hansı investisiya layihəsində də innovasiyalı yanaşmalar sərf-nəzər edilmir.

Aqrar-sənaye sahələrində innovasiyalı fəaliyyətlərin şaxələndirilməsi

İnnovasiya və investisiya siyasətinin prioritetlərinin birgəliyi, nəinki postsovet və postsosialist ölkələrinin, habelə inkişaf etmiş Qərbi ölkələrinin təcrübəsindən görüldüyü kimi, başlıca olaraq dövlətin təşviqedici tədbirləri sayəsində təmin oluna bilər. Bu baxımdan, aqrar-sənaye sahələrində dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı, zənnimizcə, perspektivli istiqamət sayılmalıdır. İlk yanaşmada onu demək olar ki, məhz dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının imkanları sayəsində innovasiyalı inkişaf strategiyasından irəli gələn şaxələndirmənin iqtisadi məqsədəuyğunluğu, daha az riskli şəraitdə

təmin edilə bilər.

Resursların yenidən bölgüsü, demək olar ki, istehsal-iqtisadi fəaliyyətlərin şaxələndirilməsinin növündən asılı olmayaraq baş verir. Həmin bölgü məhsulların çeşidində, satış kanallarında və sair istiqamətlərdə baş verən dəyişikliklərlə əlaqədardır, şaxələndirmə barədə qərar, ilk növbədə tələbin potensial həcmnin, əlavə məsrəflərin, yaranacaq təhdidlərin gözlənilən dinamikası haqqında ilkin və törəmə informasiyanın hərtərəfli təhlilinə əsaslanmalıdır. Fəaliyyət dairəsini genişləndirməyə xidmət edən, başqa sözlə mövcud və yeni istiqamətlərdə paralel fəaliyyəti nəzərdə tutan şaxələndirmə resurslardan istifadə sisteminə innovasiyalı yanaşma halında daha məhsuldar hesab edilir [13]. Şaxələndirmə nəticəsində investisiyaların traektoriyasının dəyişməsinə gəldikdə isə, onun daha perspektivli sayılan istiqaməti, artıq qeyd edildiyi kimi innovasiyalı inkişaf xəttidir. Bu və digər səbəblərdən aqrar – sənaye sahələrində investisiya - innovasiya siyasətinin prioritetlərinin birgəliyi və fəaliyyətin şaxələndirilməsi məsələlərinə vahid rakursda baxılması məqsədəuyğundur.

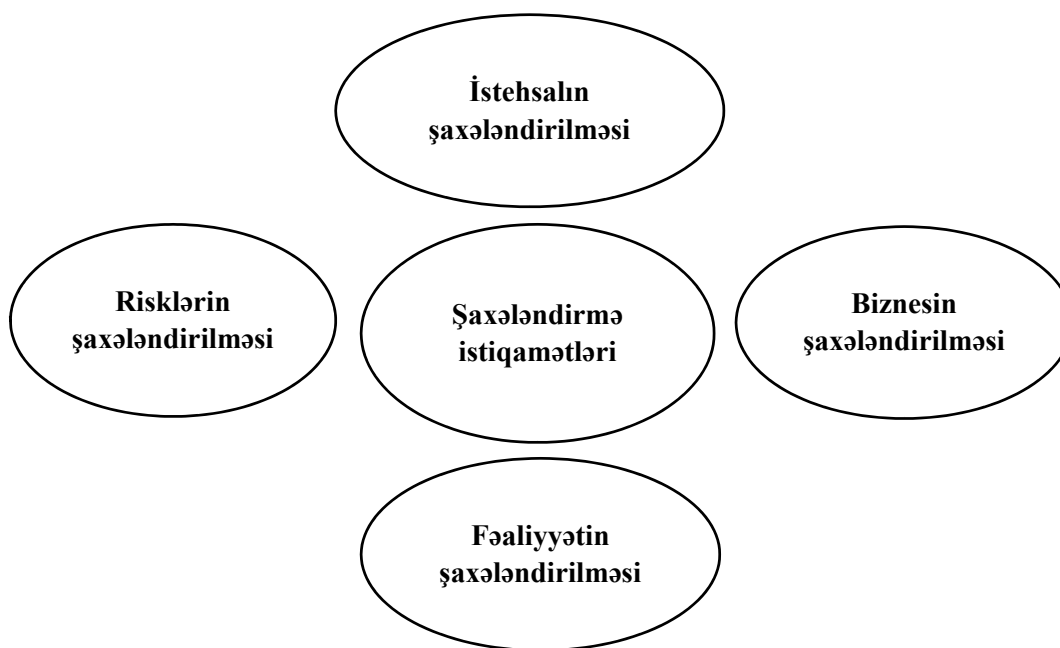
Aqrar-sənaye sahələrində investisiya siyasətinin prioritetlərinə innovasiya və fəaliyyətin şaxələndirilməsi aspektlərinə vahid rakursda baxılması ərazilərin sosial-iqtisadi inkişafı imkanlarına yeni yanaşmalar tələb edir. Həmin yanaşmalar struktur dəyişikliklərinin keyfiyyətə qiymətləndirilməsi, daha doğrusu həmin dəyişikliklərin mütərəqqiliyini müəyyənləşdirmək məsələsini gündəliyə çıxarır. Müvafiq mənbələrdə qeyd olunan kimi aqrar-sənaye sahələrində müəssisələrin investisiya fəaliyyəti struktur siyasətinin [14, s. 43], resursqoruma və innovasiyalı inkişafın [15, s.76-77] prioritetlərini önə çəkməlidir.

Aqrar-sənaye sahələrində innovasiyalı inkişaf tələblərinə cavab verən investisiya siyasətinin prioritetlərinin əsaslandırılması prosesində istehsal və xidmət fəaliyyətinin şaxələndirilməsi məsələləri lazımi dərəcədə tədqiq olunmamışdır. Bu vəziyyət həm ölkəmizdə, həm də bir sıra xarici ölkələrdə, xüsusilə postsovet məkanı ölkələrində aparılan elmi araşdırmalarda müşahidə olunur. Fəaliyyətin şaxələndirilməsi problemlərinə, o cümlədən innovasiyalı inkişafın investisiyalaşdırılması aspektində kifayət qədər uzun bir müddət ərzində lazımi diqqət verilməməsinin bir sıra səbəbləri vardır.

İlk növbədə, mərkəzləşdirilmiş iqtisadiyyatın inteqrasiya və ixtisaslaşmaya münasibətdə hələ də özünü göstərən stereotipləri ilə bağlıdır. İri təsərrüfatların üstünlükləri, dar miqyas effektinin əhəmiyyəti və s. kimi mövzularda aparılmış elmi tədqiqatlara istinadların çox olması həmin stereotiplərin mövcudluğundan xəbər verir. Digər səbəb inteqrasiya əlaqələrinin inkişafı sayəsində baş verən struktur dəyişikliklərinin investor marağını cəlb etmək məqsədilə, bəzi hallarda hərtərəfli aparılmamasıdır. Başqa bir səbəb kimi, kiçik müəssisələrdə innovasiyalara investisiyaların maliyyələşdirilməsində mövcud təcrübədən qaynaqlanan çətinliklərin səthi araşdırılmasıdır. Məsələ ondadır ki, rəqəmsal mühitdə innovasiyalı fəaliyyətin məhz yığcam ölçülərə malik müəssisələrdə uğurlu nəticələri barədə məlumatlar kifayət qədər təhlil edilməmişdir.

Aqrar-sənaye sahələrində fəaliyyətlərin şaxələndirilməsinin nəzəri-metodiki və təcrübi aspektləri də arzuolunan səviyyədə tədqiq olunmamışdır [16, s. 46-59]. Şaxələndirmə proseslərinin davamlı olmaması (bu çox vaxt, heç arzu edilən də deyildir) amili də, qeyd olunan baxımdan az əhəmiyyətli deyildir. Səmərəli təsərrüfatçılıq baxımından, dəyişikliklərin yüksək dinamizmi əldə edilən nəticələrin hərtərəfli öyrənilməsi baxımından çətinlik yarada bilər. Məhz innovasiyalı inkişaf tələbləri baxımından fəaliyyətlərin istiqaməti və xarakterində baş verən şaxələndirmələrin səmərəliliyinin vaxtında qiymətləndirilməməsi isə investisiya fəallığına neqativ təsir göstərə bilər. Başqa sözlə, istehsalın şaxələndirilməsi prosesinin investisiya axınlarının adekvat şaxələndirilməsi ilə müşayiət olunması heç də həmişə baş vermir. İqtisadi-istehsal fəaliyyətlərinin şaxələndirilməsi risklərin xarakteristikalarının şaxələndirilməsi ilə müşayiət olunur (şəkil).

Aqrar-sənaye fəaliyyətlərinin şaxələndirilməsi maliyyə dayanıqlığına və risklərin idarə edilməsi sisteminə birmənalı təsir etmir. Fəaliyyət dairəsi genişləndikcə risklərin müxtəlifliyi artır, onların, xüsusilə maliyyə xarakterli risklərin meydana çıxması ehtimalı yüksəlir. Rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi və bazar payının artması sayəsində mənfəətin artırılması məqsədilə həyata keçirilən şaxələndirmə bu faktı nəzərə almaq məcburiyyətindədir.

Şəkil. Şaxələndirmənin istiqamətləri. İlk mənbə: [17].

Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Müvafiq mənbələrdə istehsal-iqtisadi şaxələndirmənin məqsədləri qismində ilk növbədə aşağıdakılara önəm verilir: mövcud olan istehsal güclərinin yüklənməsi səviyyəsinin yüksəldilməsi; müəssisələrin iflas riskinin azaldılması; rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi və s. [18, s.164-196].

İqtisadi fəaliyyətin şaxələndirilməsinin məqsədə uyğunluğunu şərtləndirən amillər qismində, ilk növbədə innovasiyalı fəaliyyət üzrə real imkanların meydana çıxması qeyd olunmalıdır. Mövcud fəaliyyət istiqamətində mənfəət normasının aşağı düşməsi meylinin davamlı hal alması da şaxələndirməni gündəliyə çıxara bilər. Aqrar-sənaye sahələrində idxalın əvəzlənməsi istiqamətində atılan və tədricən, lakin sistemli surətdə ixrac yönümlü istehsalın təşviqi kursuna keçid də fəaliyyətin şaxələndirilməsi məsələlərini aktuallaşdırır.

Aqrar-sənaye sahələrində bazarın müvafiq segmentinin tələblərinə uyğun hərəkət etmək məcburiyyətindən irəli gələn şaxələndirmə mövcud istehsal və resurs potensialının nəzərə alınması əlamətinə görə ciddi surətdə fərqlənə bilər. Bu baxımdan, fəaliyyətlərin şaxələndirilməsi əlaqəli və əlaqəsiz kimi fərqləndirilə bilər. Digər təsnifat əlaməti kimi, şaxələndirmənin istiqaməti götürülür və bu halda şaquli (məhsul çeşidinin genişləndirilməsi) və üfüqi (fəaliyyət dairəsinin genişləndirilməsi) şaxələndirmənin ciddi fərqləndiyi, müvafiq mənbələrdə qeyd olunur.

Aqrar-sənaye müəssisəsində fəaliyyət dairəsinin mövcud istehsal istiqaməti ilə əlaqəsi olmayan, başqa sözlə tamamilə yeni istiqamətdə genişləndirilməsini nəzərdə tutan əlaqəsiz şaxələndirmə, operativ, lakin eyni zamanda əsaslandırılmış yanaşma mümkündür. İnnovasiyalı inkişafa xas olan belə vəziyyət, bir çox hallarda texnoloji və digər xarakterli innovasiyaların transferini tələb edir. Görmək çətin deyildir ki, belə addım bazarın yeni segmentinin tələblərinə uyğunlaşma məsrəflərini də ödəyə biləcək böyük məbləğdə investisiyaların cəlb edilməsi ilə müşayiət olunmalıdır.

Haqqında danışılan müəssisələrin profilinə uyğun fəaliyyətlərin genişləndirilməsi (əlaqəli hesab edilən şaxələndirmə) isə, əlaqəsiz şaxələndirmə variantından fərqli olaraq mövcud iqtisadi davranış modelində tədrici təshihlərə imkan verə bilər. Yəni, yüksək ehtimalla demək olar ki, əlaqəli şaxələndirmə zamanı investisiya (habelə digər xarakterli) risklərlə qarşılaşma halları əlaqəsiz şaxələndirmə variantından bir qədər az olacaqdır. Məsələ ondadır ki, aqrar-sənaye fəaliyyətlərinin əlaqəli şaxələndirilməsi nəinki mövcud resurs, habelə istehsal potensialından paralel istifadə üçün

real imkanlar yarada bilər. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, əlaqəli və əlaqəsiz şaxələndirmənin vəhdəti innovasiyalı inkişaf strategiyasının həyata keçirilməsi baxımından mühit yaradan amil sayıla bilər (19). Belə ki, əlaqəli şaxələndirmə aşağı inkişaf səviyyəsinə malik ölkələrdə daha tez-tez rast gəlinərsə də, əlaqəsiz şaxələndirmə açıq inkişaf baxımından daha mühüm hesab edilir.

Nəticə

Aqrar - sənaye fəaliyyətinin şaxələndirilməsi prosesində müvafiq sahələrdə investisiya – innovasiya siyasəti prioritetlərinin birgəliyindən gözlənilən effektin gerçəkləşdirilməsi üçün şaxələndirilən fəaliyyətin yeni istiqamətlərinin alternativləri müqayisəli təhlil edilməli və bu əsasda istehlakçıların dinamikası qiymətləndirilməli, bu məqsədlə rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi təşviq edilməli; bazarın yeni segmentində mövqe tutmaq və möhkəmlənmək imkanlarını aşkar etmək üçün marketing tədqiqatları dərinləşdirilməli; innovasiya - investisiya potensialından istifadə səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün birgə yanaşmaların metodiki bazası formalaşdırılmalı; investisiya infrastrukturunun şaxələndirmə tələblərinə uyğunlaşdırılması üçün iqtisadi - texnoloji, institutional və digər tədbirlər həyata keçirilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Innovation to achieve competitive, sustainable and inclusive agriculture / Inter-American Institute for Cooperation on Agriculture, Fundación Colegio de Postgraduados en Ciencias Agrícolas – Mexico: IICA, 2017. 169 p.
2. Bebudovna, Boltayeva & Ganjiyevich, Jumayev & Tairova, Mavluda. (2021). Ways Of Financing Innovative Activities In Agrobusiness. 138-143
3. Muradov Ş.M. İnsan potensialı: əsas meyillər, reallıqlar, problemlər. Bakı, “Elm”, 2004, 660s.
4. Семин А.Н. Инновационно-ориентированная стратегия развития агропродовольственного сектора: региональные аспекты, формирование и реализация //http:// econorus.org› conspir › files/.23.12.2022
5. Ардашева Е. П. Отраслевая политика: понятие и функции в инновационной экономике // Вестник Казанского технологического университета. 2007. №3-4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/otraslevaya-politika-ponyatie-i-funksii-v-innovatsionnoy-ekonomike> (дата обращения: 22.12.2022. с.245-252, s.248).
6. Egil Petter Stræte et all. Critical support for different stages of innovation in agriculture: What, when, how? Agricultural Systems. Volume 203, December 2022, 103526// <https://doi.org/10.1016/j.agsy.2022.103526>
7. Germanjuk, Natalia. (2018). Investments in the development of innovative management in the company. Baltic Journal of Economic Studies. 4. 87-92. 10.30525/2256-0742/2018-4-4-87-92
8. Макарова Ю. Г. Инвестиционная политика предприятия: сущность и этапы/ Ю. Г. Макарова, Е. А. Павлова, А. М. Ковалева // Молодой ученый. 2012. №12. С. 232-233
9. Власкин Г.А., Ленчук Е.Б. Промышленная политика в условиях перехода к инновационной экономике: опыт стран Центральной и Восточной Европы и СНГ. Москва, Наука, 2006, 246 с.
10. 10, Мальщук О.М. Проблемы разработки инвестиционной политики предприятия //Вопросы инновационной экономики. 2011. № 4 (4). с. 29-38.,s.33-34. <http://old.creativeconomy.ru/articles/14510>
11. Gordon Prain, David Simon, Jess Halliday and Pay Drechsel. Investment priorities for research and innovation in urban agri-food systems: Toward more resilient cities in the Global South. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fsufs.2022.965011/full>
12. Cirera, Xavier, Jaime Frias, Justin Hill, and Yanchao Li. 2020. A Practitioner’s Guide to Innovation Policy. Instruments to Build Firm Capabilities and Accelerate Technological Catch-Up in Developing Countries. Washington, DC: World Bank.2020

13. Sang M. Lee, Silvana Trimi. Innovation for creating a smart future. Journal of Innovation & Knowledge. Vol. 3. Issue 1. pages 1-8 (January - April 2018). DOI: 10.1016/j.jik. 2016. 11. 001.26.12.2022
14. Тагиев Н. Ф. Модели управления инвестиционными процессами в условиях транзитивной экономики. Рига, БРИ, 2004, 304 с.
15. Rzayev P.Q. İvestisiyaların tənzimlənməsinin vergi aspektləri. Azərbaycanın Vergi Xəbərləri. №5, Bakı, 2011, s.69-82
16. Deogharia, Prakash. (2018). Diversification of agriculture: a review. 14. 46-59
17. Мартынова К.Э. Концептуальные основы формирования стратегии диверсификации деятельности на предприятиях малого бизнеса // Экономика и менеджмент инновационных технологий. 2016. № 4. URL: <https://ekonomika.snauka.ru/2016/04/11486> (дата обращения: 15.12.2022)
18. Addisu A Lashitew, Michael L Ross, Eric Werker (2020). What Drives Successful Economic Diversification in Resource-Rich Countries?, *The World Bank Research Observer*, Volume 36, Issue 2, August 2021, Pages 164–196, <https://doi.org/10.1093/wbro/lkaa001>
19. Flávio L. Pinheiro, Dominik Hartmann, Ron Boschma, César A.Hidalgo. The time and frequency of unrelated diversification. *Research Policy*. Volume 51, Issue 8, October 2022, 104323. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2021.104323>

*Фуад Маариф оглы Ибрагимов
доктор философии по экономике,
Эксперт по экономическим вопросам
Общественного объединения
«Центр социально-экономических и
экологических исследований»*

Приоритеты инвестиционно-инновационной политики в аграрно- промышленных отраслях

Резюме

Инновационная деятельность требует проведения адекватной инвестиционной политики. В нефтегазовых отраслях, в том числе агропромышленных, на повестке дня стоит обеспечение согласования приоритетов инвестиционно-инновационной политики.

Цель исследования - обосновать направление реализации эффекта, получаемого от сочетания приоритетов и диверсификации мероприятий инвестиционно-инновационной политики в аграрно-промышленных отраслях.

Методология исследования – в процессе исследования использовались методы сравнительного анализа, научной абстракции, синтеза и логического обобщения.

Прикладная значимость исследования – полученные результаты могут быть использованы в процессе реализации инновационно-инвестиционной политики в агропромышленных сферах и оценки эффективности диверсификации деятельности.

Результаты исследования - обоснование и реализация приоритетов инвестиционно-инновационной политики в аграрно-промышленных отраслях на едином уровне, а также определены эффективные направления диверсификации деятельности.

Оригинальность и научная новизна исследования - уточнены понятия инвестиционно-инновационной политики и их совместимости, обоснованы приоритеты инвестирования инновационной деятельности в агропромышленные отрасли, а также были раскрыты эффективность связанной и несвязанной диверсификации этой деятельности.

Ключевые слова: *инвестиционно-инновационная политика, приоритет, агропромышленные отрасли, стратегия, диверсификация, совместимость, эффективность.*

Fuad Maarif Ibrahimov
PhD in Economics, Expert on economic issues of the
"Center for Socio-Economic and
Ecological Research" Public Union

Priorities of investment and innovation policy in agro-industrial areas

Summary

Innovative activity requires an adequate investment policy. In the non-oil sectors, including the agro-industrial sector, ensuring the alignment of investment and innovation policy priorities is on the agenda. The purpose of the study is to substantiate the direction of implementation of the effect obtained from a combination of priorities and diversification of investment and innovation policy measures in the agro-industrial sectors.

Research methodology – in the process of research, methods of comparative analysis, scientific abstraction, synthesis and logical generalization were used.

Applied significance of the study - the results obtained can be used in the process of implementing innovation and investment policy in the agro-industrial sectors and evaluating the effectiveness of diversification of activities.

The results of the study are the substantiation and implementation of the priorities of the investment and innovation policy in the agro-industrial sectors at a single level, as well as the identification of effective areas for diversifying activities.

The originality and scientific novelty of the study - the concepts of investment and innovation policy and their compatibility were clarified, the priorities for investing in innovative activities in the agro-industrial sectors were justified, and the effectiveness of related and unrelated diversification of this activity was revealed.

Key words: *investment and innovation policy, priority, agro-industrial sectors, strategy, diversification, compatibility, efficiency.*